

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2025
FILOLOGIYA

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Muloqotning psixologik tamoyillari xususida	90
M.M.Kaxarova	
Til va nutq tushunchasi	97
M.M.Kaxarova	
Konsept va u bilan bog'liq terminlar xususida.....	103
E.V.Yugay	
Clarity and accessibility as drivers of scientific impact in academic writing.....	107
D.I.Sattarova	
Siyosiy matnlarda intertekstual unsurlar va ularning kommunikativ ahamiyati	112
G.U.Yuldasheva	
Ingliz va o'zbek tilshunosligida "Baxt" va "Baxtsizlik" konseptlarining o'rganilishi.....	117
G.U.Maxmudjonova	
O'zbek tilida orfoepik me'yorlarni avtomatlashtirishning muammolari va yechimlari	123
Sh.R.Askerova	
Metaphor and its types in modern french.....	127
H.U.Davlatova	
Tilshunoslikda nutq ontogenezining psixolingvistik tadqiqi va uning ilmiy-nazariy asoslari	131
Z.S.Kenjayev	
Boysun tumani oronimik tizimida zoonim komponentli oronimlar.....	138
A.R.Kosimov	
Критическое отношение к собственной педагогической практике.....	143
M.Ш.Бахриддинова	
Антропоцентрический подход в переводе и влияние когнитивных и культурных факторов на восприятие	146
Ч.Х.Чамолов	
Иртиботи забонҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ	151
X.P.Murtozoev, M.A.Ubaydullozoda	
Ҳодисаи савтии ҷойивазкунии овозҳо дар ашъори намояндагони сабки Хуросонии адабиёти тоҷику форс.....	158
X.J.Sayfullayev, F.M.Ulasheva	
Frazeologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlari	164
S.A.Toshmatova	
Abdulla Qodiriyning "Mehrobdan chayon" romanida milliylik ifodasi: realiyalar va ularning inglizcha tarjimadagi talqini	171
S.M.Muminov, Sh.D.Muxtorova	
Data jurnalistikasi va uning ma'lumotlar tahlilida tutgan o'rni (internet nashrlari misolida)	176
U.To'rayeva	
O'zbek tili grammatikasining zamonaviy o'qitilish usullari: muammo va yechimlar.....	182
H.U.Davlatova	
Nutq ontogenezining lingvistik tadqiqi	187
I.V.Xoldarova	
Raqamli texnologiyalar asosida boshlang'ich ta'limda ona tili o'qitish metodlari	195
N.ShAbdullayeva	
Teaching the use of thesauruses to english as a foreign language learners: pedagogical approaches and lexical development	198
M.O.Obilov	
Kognitiv sxemalar va freymilar: akademik matn yaratishda shaxsiy tajribaning roli	207
N.Sh.Abdullayeva	
Innovative approaches to teaching english as a foreign language: contemporary methodologies and digital integration	212
Z.A.Akbarova	
Inson dunyo qarashi olamni modellashtiruvchi sifatida	219
I.B.Xabibullayev	
Said Ahmadning "Azroil o'tgan yo'llarda" hikoyasidagi oilaviy munosabatlarda psixofiziologik holat tasviri.....	222
M.X.Hakimov	
Implitsitlik kategoriyasi xususida	227

UO'K: 491.5:8

ҲОДИСАИ САВТИИ ҚОЙИВАЗКУНИИ ОВОЗҶО ДАР АШЪОРИ НАМОЯНДАГОНИ САБКИ ХУРОСОНИИ АДАБИЁТИ ТОҶИКУ ФОРС

TOJIK-FORS ADABIYOTI VAKILLARI XUROSON USLUBIDAGI SHE'RIYATIDA JOY O'ZGARTIRISH FONETIK HODISASINING XUSUSIYATLARI

ЯВЛЕНИЕ ЗВУКОПЕРЕСМЕЩЕНИЯ В СТИХОТВОРЕНИЯХ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ХОРАСАНИ СТИЛЯ ТАДЖИКСКО-ПЕРСИДСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

THE PHENOMENON OF SOUND TRANSFER IN THE POEMS OF REPRESENTATIVES OF THE KHORASANI STYLE OF TAJIKI-PERSIAN LITERATURE

Муртозоев Холмурод Ризоқулович¹

¹доктори фалсафа оид ба фанҳои филологӣ (PhD), дотсенти кафедраи филологияи тоҷик ва забонҳои шарқи ДДС

Убайдуллозода Мавзуна Аъзам²

²доктори фалсафа (PhD), аз рӯи ихтисоси филологӣ - муовини ректор оид ба тарбияи МТФ-и Донишқадаи тиббӣ-ичтимоии Тоҷикистон

Аннотатсия

Дар мақола сухан дар бораи вижаҳои савтӣ ва услубии ҳодисаи қойивазкунӣ овозҷо дар ашъори намояндагони сабки хуросонии адабиёти тоҷику форс меравад. Азбаски забони тоҷикӣ таърихи тулониро паси сар қарда, дар замони Сомониён ба қуллаи баланди инкишофи худ расидааст, аз мутолиаи таҳлилии осори ин давра маълум шуд, ки дар ашъори намояндагони сабки хуросонӣ ҳодисаи қойивазкунӣ овозҷо ба мушоҳида расидаву баъзеи он то имрӯз идома дорад. Дар ин осор бештар овозҷо (садонок, ҳамсадо ва ётбарсарҳо) а, о, у, и, ў, е, ё, ҳ, ш, ё ба ҳодисаи қойивазкунӣ дучор шудаанд, ки дар мақола марида муҳокима ва баррасӣ қарор додаем. Ҳодисаи мазкур ҳарчанд бештар хоси илми фонетика аст, аммо вижаҳои услубӣ, морфологӣ ва мутаассирӣ шеъри шоиронро таъмин намудааст. Дар баробари инҳо, баъзе вожаҳое, ки ба ҳодисаи мазкур дучор шудаанд, воситае шудаанд, ки тавассути онҳо аз оғози забони гуфтугӯии умумии тоҷикии дарӣ ва шеваҳои он хабардор мешавем. Ҳамчунин, тавассути ҳодисаи қойивазкунӣ ва қорбасти он дар шеъри сабки хуросонӣ, шоирон гунаи савтии баъзе вожаҳоро бунёд намудаанд, ки он бо баракоти ашъори эшон то ба имрӯз дар таркиби луғавии забони адабии тоҷикӣ боқӣ мондааст.

Annotatsiya

Maqolada tojik-fors adabiyoti vakillari xuroson uslubidagi she'riyatida joy o'zgartirish fonetik o'zgarishlarning muhim xususiyatlari yoritilgan. Tojik tili qadim tarixiy davrlarni boshidan o'tkazib, Somoniylar davrida mukammal shakllanib bo'lgan. Tojik-fors adabiyoti vakillari xuroson uslubidagi she'riyatining tahlil qilish natijasida shu ma'lum bo'ldiki, ushbu uslubdagi she'riyatda joy o'zgartirish fonetik o'zgarish hodisasiga uchratgan so'zlarning ba'zisi hozirgi adabiy tojik tilida ham davom etgan. A, o, u, o', e, y, h, sh, y (ё-yo) kabi harflar ushbu davr she'riyatida ko'proq joy o'zgartirish fonetik hodisasiga o'chratgan. Joy o'zgarishi asosan fonetik hodisa bo'lsa ham, biroq uslub, morfologiya va shoirlar she'riyatining ta'sirchan bo'lishiga ham ta'sir etilgan. Shu bilan birga, joy o'zgartirish bo'lgan ba'zi harflarning vositasida qadimgi tojikiy-dariy tilining shakllanishi, uning umumiy uslubining avvalgi holati va ba'zi bir shevalari to'grisida xabardor bo'lamiz. Shularning barobarida, aynan joy o'zgartirish fonetik hodisasi natijasida, shoirlar tomonidan ba'zi so'zlarning fonetik sinonimlari paydo bo'lgan va xuroson badiiy ijodiy uslub vakillari she'riyatining fayz-barakati bilan, bugungacha tojik adabiy tilining lug'at tarkibida qolgan.

Аннотация

В статье рассматриваются звуковые и стилистические особенности явления смещения в стихотворениях представителей хорасанского стиля таджикской и персидской литературы. Поскольку таджикский язык прошел длительную историю и достиг пика своего развития в эпоху Саманидов, из прочтения и анализа произведений этого периода стало ясно, что явление смещения наблюдалось в стихотворениях представителей хорасанского стиля, а в некоторых продолжается и по сей день. В этих произведениях большинство звуков (гласных и согласных) "а, о, у, и, ў, е, ё, ҳ, ш, ё" или подвержены явлению смещения, которое мы обсудили и рассмотрели в статье. Хотя это явление более специфично для науки

TILSHUNOSLIK

фонетики, оно предоставило стилистические, морфологические и экспрессивные особенности поэзии поэтов. Кроме того, некоторые слова, подвергшиеся этому явлению, стали средством узнать о начале общетаджикского разговорного языка и его стилях. Также посредством явления смещения и его использования в поэзии хорасанского стиля поэты создали звуковую форму некоторых слов, которые благодаря благословениям их стихотворений сохранились в лексическом составе таджикского литературного языка по сей день.

Abstract

The article examines the phonetic and stylistic features of sound metathesis in the poetry of representatives of the Khorasani style of Tajik and Persian literature. Since the Tajik language has undergone a long historical development and reached its peak during the Samanid era, an analysis of poetic works from this period reveals that sound metathesis was widely used in Khorasani-style poetry, with some forms preserved in modern Tajik. This phenomenon primarily involves vowels and consonants such as ("a, o, y, u, ū, e, ū, x, sh, ē"). Although metathesis is mainly a phonetic process, it also contributes to stylistic, morphological, and expressive features of poetic language. Moreover, certain metathetic forms provide valuable insights into the early stages of spoken Tajik-Dari and its dialects, some of which have remained part of the modern Tajik literary lexicon.

Калидвожаҳо: сабки хуросонӣ, забони тоҷикӣ, шеър, шоирон, вожа, савтӣ, фонетикӣ, ҷойивазкунӣ (а, о, у, и, ū, е, ū, х, ш, ё).

Kalit so'zlar: xuroson badiiy-ijodiy uslub vakillari, joy o'zgartirish, fonetika, so'z (a, o, u, o', e, y, h, y, sh, (ë-yo).

Ключевые слова: хорасанский стиль, таджикский язык, поэзия, поэты, слово, звук, фонетика, смещение ("а, о, у, и, ū, е, ū, х, ш, ё").

Key words: Khorasani style, Tajik language, poetry, poets, word, sound, phonetic, displacement ("a, o, y, u, ū, e, ū, x, sh, ē").

САРСУХАН

Сабки хуросонӣ сабкест, ки аз сароғози адаби форсӣ то асрҳои XI-XII идома дошт ва аз сабаби он ки нахустин шоирони порсигӯӣ аз Хуросони бузург зухур кардаанд ва тарзи баёну эҷоди онҳоро сабки хуросонӣ гуфтаанд, ки он вижагиҳои забони хоси худро дошт. Сабки хуросонӣ мухтасоти форсии куҳанро дорад, зеро дар он луғоти матрук аз форсии миёна ва вожагоне аз забонҳои эронии куҳан боқӣ мондааст ва дар он такрору кӯтоҳбаёнӣ ба назар мерасад ва корбасти ками истилоҳоти илмиву динӣ дошта, ҳамчунин, хусусиятҳои савтии худро дошт. Инчунин луғоти арабӣ дар осори ин сабк корбурди камтар дошт. Сабки хуросонӣ аз сабкҳои баъдӣ тафовути зиёд дошт, зеро намоёндагони ин сабк ба забони модарӣ шеър эҷод мекарданд ва бар хилофи шоирони давраҳои баъдӣ забони форсиро аз рӯи осори адабӣ наомӯхта буданд, аз ин рӯ забони осори онҳо табиӣ ва содаву раван аст. Ҳамчунин, сабкҳои ироқию бедилӣ ва бозгашт ҳам аслан давоми мантиқии сабки хуросонист, ки ин мавзӯи баҳси дигар аст.

Осори сабки хуросонӣ намунаи боризи раванди ташаккули забони форсии нав мебошад ва бинобар хазинаи бузург ва ганҷинаи пурбаҳо будани осори давраи аввали сабки хуросонӣ, ба вижа, ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ, ҳама он таҳқиқоте, ки перомунӣ ин осор баррасӣ шудааст, барои пурра кушода додани вижагиҳои забони осори мазкур кифоят намекунад.

Аз ин рӯ, паҷӯшиши ҳамаҷонибаи забони осори марҳилаи ташаккули забони форсӣ сурату низоми забонро дар ин марҳила возеҳу равшан месозад. Таҳқиқи вижагиҳои савтии ашъори сабки хуросонӣ имкон медиҳад, ки умумият ва тафовути шеваи нигориши сабки мазкур бо сабкҳои дигар муайян шавад.

ТАҲЛИЛИ МЕТОДҲО ВА АДАБИЁТ

Дар забоншиносии тоҷик ба масъалаи таҳлилу таҳқиқ ва баррасии забону услуби осори шоирони сабки хуросонӣ ва шоирони мансуби сабкҳои ироқӣ ва ҳиндӣ ва ҳамчунин ҳодисаҳои савтии ин осор, муҳаққиқони ватанию хориҷӣ бо усулҳои мухталиф корҳои илмии арзишмандро ба сомон расонидаанд, ки дар байни онҳо саҳми муҳаққиқону шарқшиносони рус хеле боризтар аст. Аз онҳо ба таври мухтасар чунин ёд мекунем: Садриддин Айни (дар таҳқиқоти бахшида ба устод Рӯдакӣ ва Абулқосими Фирдавсӣ) (2008), И. С. Брагинский, В.С. Расторгуева, В.А. Лившиц, И.М. Оранский, Т. Зеҳнӣ "Аз таърихи лексикаи забони тоҷикӣ" (1987) ва маҳз дар ҳамин таҳқиқ ба вижагиҳои савтии осори мавриди назар то ҳадде ишорат шудааст, Н. Маъсумӣ "Муҳимтарин таҳқиқи тараққиёти забони адабии имрӯзаи тоҷик", "Дар бораи вазъият ва баъзе тағйиротҳои дар таркиби луғавии забони адабии тоҷик дар асрҳои IX-X" (2005), М. Н. Қосимова "Таърихи забони адабии тоҷик" асрҳои IX-X (2012), С. Ҳалимиён

“Таърихи забони адабии тоҷик” (асрҳои IX-X) ва “Таърихи забони адабии тоҷик” (асрҳои XI-XII) (2002; 2022), Д. СаймиДДинов дар мақолаҳои “Пажӯҳишҳои забоншиносӣ” (2013), Қ. Мухторӣ “Хусусиятҳои луғавию услубии ашъори Рӯдакӣ” (2006), О. Қосимов “Калима ва калимасозӣ дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ” (1997; 2016), Р. Шодиев “Феъл дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ” (2010; 2014), Ҷ. Саидзода “Сабки ҳиндӣ гарчи сабки тоза буд” (2012), И. Ҳидоятзода “Сабк ва ҳунари шоирии Асириддини Аҳсикатӣ” (2011), С. Сабзаев “Забон ва сабки баёни Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ” (2014), А. Маликзод, “Шаҳиди Балхӣ – шоири бузурги замони Сомониён” (2016), Ш. Холиқзода, “Абӯшақури Балхӣ ва осори ӯ” (2013). Ҷамҷунин, муҳаққиқони эронӣ: Малиқушшуаро Баҳор, Саид Нафисӣ, Муҳаммад Ҷаъфарӣ Маҳҷуб, Сирусӣ Шамисо, Муҳаммад Тақӣи Ғиёсӣ, Маҳмуд Ибодӣён, Шафеи Кадканӣ ва Зӣё Қосимӣ таҳқиқоти арзишмандро дар атрофи давраҳои сабкҳои адабӣ, минҷумла сабки хуросонӣ ба сомон расонидаанд.

Яке аз мавзӯҳои пажӯҳишталаби ашъори шоирони сабки хуросонӣ муайян намудани ҳодисаи савтии ҷойивазкунӣ мебошад, ки то ҳол ба таври бояду шояд таҳқиқ нашудааст. Бинобар ҳамин эҳтиёҷ, чанд вожаҳо аз таркиби ашъори намояндагони сабки хуросонӣ дар ин мақолаи хурд баррасӣ мекунем.

Яке аз вижаҳои хоси шеъри намояндагони сабки хуросонӣ дар қорбасти ҳодисаҳои савтии афзоиш, таҳфиф, қоҳиш, монандшавӣ, аллитератсия (нағма)-и ҳуруф ва ҷойивазкунии овозҳо мебошад. Шоирони давраи аввал маҳз барои хушоҳангӣ, мутаассирии сухан ва осонбаёнию талаботи арӯзии шеър аз ҳодисаҳои савтӣ бамаврид истифода намудаанд. Маҳз ҳамин хидмат ва кӯшиши нависандаву шоирон ва мардуми огоҳ барои пайдоиши гунаи навишти вожаҳо мусоидат кардааст, ки баъзе аз онҳо то ба имрӯз идома кардааст.

Дар ҷараёни таҳлили ҳодисаи савтии ҷойивазкунӣ дар ашъори намояндагони сабки хуросонӣ адабиёти тоҷику форс мо аз усулҳои таърихӣ ва муосир истифода бурдем. Яъне, дар раванди таҳқиқ усулҳои фонетикӣ, муқоисавӣ, муқоисавӣ-таърихӣ, лексикӣ-семантикӣ, омӯрӣ ва таҳлили сохторӣ истифода шуданд.

МУҲОКИМА ВА НАТИҶАҶО

Яке аз ҳодисаҳои савтии занҷири гуфтор, ки дар натиҷаи ивазшавии ҷойи фонемаҳои таркиби як морфема ва ё калима рӯй медиҳад, ҷойивазкунӣ меноманд. Аксари забоншиносон бар ин ақидаанд, ки ҳодисаи ҷойивазкунӣ дар забони тоҷикӣ хоси ҳамсадоҳост [17. 107]. Шояд ин ҳам дуруст бошад, ки муҳаққиқин забони насрро дар назар дошта бошанд. Аммо забони назм аз забони наср то як дараҷаи муайяни фонетикӣ-грамматикӣ, морфологӣ, синтаксисӣ фарқ мекунад ва ин тафовут пеш аз ҳама ба услуби талаботи арӯзии шеър вобаста аст. Пажӯҳиш собит намуд, ки ҷойивазкунии садонокҳо дар вожаҳои забони шеъри шоирони сабки хуросонӣ бисёр будааст. Гоҳе шоирон дар баробари иваз намудани фонемаҳои таркиби як вожа боз ба он ягон фонемаи дигарро меафзуданд, ки маҳз бо тақозои вазни шеър сурат гирифтааст, чунон ки дар ин байт:

З-он ҷомаҳои сабз чудо кардашон ба хашм,

Бар ҷойгоҳ куштанишон-бар **бихобанид**. [2. 217]

Хучастапаю номи ӯ **Зардухушт**,

Ки **Оҳармани** бадқунишро бикушт. [2. 249]

Дар вожаи **Оҳарман** садонокӣ **а** на фақат бо ҳамсадои **ҳ** иваз шуда, балки боз садонокӣ **о** дар аввали вожа афзудааст.

Ҳодисаи ивазшавии фонемаҳо асосан дар байни фонемаҳои рӯй медиҳад, ки дар ҳамсоғӣ омада бошанд, масалан, дар байти зерин фонемаҳои **с** ва **у** (ус, су) табдили ҷой намудаанд:

Биёмад яке деу гуфто: Манам,

Ки бо **гурсуна** шер дандон занам. [2. 284]

Дар забони шеър ҷойи ҳодисаи ивазшавии фонемаи калимаҳои таркиби як мисраъ – аввал, мобайн, охир ва ҳамчунон қисми вожа – аввал, мобайн, охир муқаррар нест. Яъне ҳодисаи ивазшавии фонемаҳо метавонад дар дилхоҳ ҷойи мисраъ ва дилхоҳ ҷойи вожа сар занад. Ин бошад, фақат ба тақозои вазни шеър вобаста асту бас:

Касе хоҳад, ки гӯшаш **ушнаво** шуд,

TILSHUNOSLIK

Ва иллатҳо зи гӯши вай чудо шуд. [2. 232]

Дар байти дигар, ки Дақиқӣ сурудааст, ин ҳодисаро дар мобайни вожаи байнии мисраъ мушоҳида кардем. Садоноки **и** ва ҳамсадои **с** дар вожаи **найситон/найистон** ҷойи худро иваз намудаанд:

Ки ояд ба майдону найза ба каф,

Ки дар **найситон** шер ояд ба таф. [2. 287]

Дар осори манзуми сабки хуросонӣ, ҳодисаи ивазшавӣ на фақат дар ҳамсоиягии фонемаҳо, балки берун аз он ҳам амалӣ шудааст. Дар вожаи **миҷоз** ҳамсадои охири он **з** ба ҳамсадои мобайн **ҷ** ҷойи худро иваз намудааст, яъне дар ин ҷо шоир фонемаи аввали ҳиҷои дуввумро бо фонемаи охири ҳиҷо иваз намудааст:

Маст гаштам зи чуръаи бағнӣ,

Шуд **мизочам** зи банг мустағнӣ. [2. 52]

Ҳодисаи дигару фарқкунандаи ивазшавию бадалшавии фонемаи вожаҳои назм аз наср дар ин аст, ки гоҳе як фонема бо фонемаи дигаре табдил меёбад – иваз мешавад. Яъне, ягон ҳамсадо ҷойи худро ба ҳамсадои дигар ё садонок ба садоноки дигар иваз намуда, худ аз таркиби вожа коҳиш меёбад. Чунонки дар вожаҳои **ношунуда** садоноки **и** ба садоноки **у**; **бихобанид** садоноки **о** ба **а**; **ҳамакафт** садоноки **о** ба **а**; дар ҳиҷои охири вожаи **бомдодин** садоноки **о** ба **и**; **таро** садоноки **у** ба садоноки **а**; **барнихуфта** садоноки **у** ба **и**; **набахшудашон** садоноки **и** ба **у**; **бихобанид** садоноки **о** ба **а**; **шикуҳ** садоноки **у** ба **и** табдили овозию воқеӣ намудаанд. Чунонки дидем, дар ин вожаҳо фонемаҳо на фақат ҷояшонро иваз намудаанд, балки баробари ивазшавӣ ҷойи фонемаро дигар фонемаи ҳамнавъи худ гирифтааст, ки дар ашъори шоирони сабки хуросонӣ хеле бисёр дидан мумкин аст:

З-он ҷомаҳои сабз чудо кардашон ба хашм,

Бар ҷойгоҳ куштанашон-бар **бихобанид**. [2. 217]

Абӯшақури Балхӣ ба ҷойи садоноки ноустувори **у** садоноки **и**-ро корбаст намудааст:

Ба перомуни он диҷ буд кӯҳе,

К-аз он буд дар дили гардун **шикуҳе**. [2. 14]

Ҳамсадоҳои таркиби як вожа, ки дар ҳамнишинӣ омадаанд, гоҳе ба ҳамсадои дигар табдили овозӣ мекунанд, яъне ҳангоми тағйири ҷой намудан, ҳамзамон тағйири овозӣ мекунанд. Масалан, дар вожаи **биафкандан** ҳиҷои **аф** ба **яв** иваз шудааст:

Чун баччаи кабутар минқор саҳт кард,

Ҳамвор кард мӯю **биявганд** мӯи зард. [2. 131]

Ноғуфта намонад, ки шоирон тавассути ҳодисаи ивазкунӣ варианти фонетикии вожаҳоро ба мо мерос гузоштаанд ва ё ду варианти калимаҳо, ки имрӯз ҳам гоҳе ба ду шакл корбаст менамоем ба таркиби луғавии забон дохил намудаанд. Масалан, Дақиқӣ дар “Шоҳнома”-и нотамомаш аз таърихи дини Зардушт ва шоҳигарии Гуштосп нақл карда, дар вожаи **Зардушт** табдили овозӣ ва ҷойивазкунӣ намуда, ин исмро дар се шакл корбаст намудааст – **Зардухушт**, **Зардуҳишт**, **Зардушт**:

Хучастапаю номи ӯ **Зардухушт**,

Ки Оҳармани бадкунишро бикишт. [2. 249]

* * *

Яке сарви озодаро **Зардуҳишт**,

Ба пеши дари озар-андар бикишт. [2. 250]

* * *

Ба **Зардушт** гӯяд, ки: - Инро ҷавоб,

Ба Арҷосп бинвис ҳам дар шитоб. [2. 259]

Агар вожаи **Зардушти** байти аввалро ба сонӣ муқоиса кунем, дар байти сонӣ ивазшавии садоноки **у**-ро бо **и** мебинем. Дар байти охир ҳиҷоҳои **ху** ва **ҳи** коҳиш ёфта вожа дар шакли **Зардушт** омадааст. Ин ҷо хизмати шоир ин аст, ки аз нахустинҳое шуда, се варианти фонетикии вожаи Зардуштро ба мо мерос гузоштааст.

Осори шоирони сабки хуросонӣ аз ҳар ҷиҳат рангин буда, дар он ҳама ҳодисаҳои савтиро мушоҳида карда метавон, ки аксар барои риоя намудани талаботи илми арӯз шакл гирифтааст. Ҳатто дар як байт ё вожа мо якчанд ҳодисаи савтиро мушоҳида кардем.

Чунонки дар вожаи “**фусӯс**”-и байти поён ҳодисаи тахфиф ва ҳам афзоиш (тахфифи садоноки **а** ва афзоиши садоноки **у**)-ро мебинем:

Сухандон бигуфт ин сухан бо **фусӯс**,

Ки дасте, ки натвон буридан бибӯс. [2. 154]

Дар байти дигар афзудани ҳамсадои **й** дар вожаи **сӯй** ва коҳиш ёфтани ҳамсадои мазкур аз вожаи мазкур ва **ой** (биё):

Нарм-нармак чу арӯсе, ки ғаранд омада буд,

Боз он **сӯй** барандаш, ки аз он **сӯ** боз **о**. [2. 195]

Дар байти дигар ду ҳодисаи савтӣ – коҳиши ҳиҷоҳи аввалу охири вожаи **андарун** ва варианти овозӣ – таърихии вожаи **сурфа**:

Ҳамвора ба ҳучра-дар чун дев нишастаст,

На чомаву на нонаш, на дег, на **суфра**. [2. 444].

ХУЛОСА

1. Ҳодисаҳои савтии забони осори манзуми сабки хуросониرو омӯхта, ба ин натиҷа расидан мумкин аст, ки вожаҳое, ки ба ин ҳодисаи забонӣ дучор шудаанд, дар натиҷа як варианти фонетикии вожаҳоро дар забон ба вучуд овардаанд ва он дар имлои имрӯзаи забони тоҷикӣ ҳам корбаст мешавад.

2. Дар адои ин масъулият, хизмати шоирони адабиёти тоҷику форс, ки онҳо нафақат шеърӣ адабиёти ахлоқиву бадеиамонро баланд бардоштанд, балки забони миллиамонро серчило намуда, таркиби луғавӣ, гунаи овозӣ ва таърихии вожаҳоро дар шеърӣ корбаст намудаанд, хеле бузург аст.

3. Дар имлои имрӯзаи забони адабии тоҷикӣ гоҳе навишти ҳар ду гунаи вожаҳои ба ҳодисаи ҷойивазкунӣ дучоршударо мебинем, ки ин решаи таърихӣ дошта, ҳамзамон дар роҳи интиҳоби дурусти навишти вожаҳо мешавад, ки маҳз дар асоси ашъори намояндагони сабки хуросонӣ ҳукм бароварда, маводи аз ин ашъор бозмондари ҳамчун асос қабул намоем.

АДАБИЁТ

1. Ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ (таҳти таҳрири Абдулғанӣ Мирзоев). – Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1958. –407 с.

2. Ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ (Таҳияи матн ва луғату тавзеҳот аз Худой Шарифов ва Абдушукур Абдусатторов) // Ахтарони адаб, ҷилди 2. – Душанбе: Адиб, 2007. –480 с.

3. Донишномаи Рӯдакӣ. – Душанбе, ҷилди 1. – 2008. –592 с.

4. Қосимӣ З. Сабки адабӣ аз дидгоҳи забоншиносӣ / З. Қосимӣ, – Техрон, интишороти Амири Кабир – 2014. –277 с.

5. Қосимова М. Н. Мухтасар оид ба истилоҳоти забоншиносии пешини тоҷик / М. Н. Қосимова. – Душанбе, 2003. –113 с.

6. Қосимова М. Н. Таърихи забони адабии тоҷик (асрҳои 9-10). Ҷилди 1 / М. Н. Қосимова. – Душанбе, 2012. – 568 с.

7. Маликушшуаро Баҳор. Сабкиносии ё таърихи татаввури насри форсӣ / Баҳор Маликушшуаро. – Душанбе: Бухоро, 2012. –570 с.

8. Муртозоев Х. Вижагиҳои ифодаи хушоҳангӣ дар ашъори шоирони сабки хуросонӣ / Х. Муртозоев // Паёми ДМТ, № 1. – Душанбе, 2020. –С. 184-188.

9. Муртозоев Х. Вижагиҳои савтӣ ва услубии ҳодисаи афзоиш дар ашъори намояндагони сабки хуросонии адабиёти тоҷику форс. Маҷаллаи илмӣ донишгоҳи давлатии Фарғона (FarDU Ilmiy xabarlar. “Ijtimoiy gumanitar fanlar” №6/2024). Фарғона – 2024, 482 с. (сафҳаҳои 374-383).

10. Мухторӣ Қ. Хусусиятҳои луғавию услубии ашъори Рӯдакӣ / Қ. Мухторӣ. – Душанбе: Деваштич, 2006. – 130 с.

11. Мухторов З. М. Таърихи забони тоҷикӣ / З. М. Мухторов. – Душанбе: Ҳумо, 2003. –152 с.

12. Муҳаммадхусайни Бурҳон. Бурҳони қотъ / Бурҳон Муҳаммадхусайни. – Душанбе: Адиб, ҷилди 1, 1993. –416 с.

13. Робиаи Балхӣ. ... Дарёи каронанопадид (маҷмӯаи ашъори боқимондаи Робиаи Балхӣ) (Таҳиягарон, муаллифони сарсухан ва муҳарриронӣ масъул: Анзурати Малиқзод, Шамсиддин Муҳаммадиев). – Душанбе: ТҶБ “Истиқбол”, 2010. –80 с.

14. Саймиддинов Д. Вожаиносии забони форсии миёна / Д. Саймиддинов. – Душанбе, Пайванд, 2001. – 310 с.

15. Саломов М. Вижагиҳои савтӣ, маъноӣ ва маҷозии фразеологӣ забони шеърӣ тоҷикӣ / М. Саломов. – Душанбе: Пойтахт, 2017. –266 с.

16. Холиқзода Ш. Абӯшақри Балхӣ ва осори ӯ / Ш. Холиқзода. – Душанбе, 2013. –112 с.

17. Хаскашев Т. Н. Фонетикаи забони адабии тоҷик / Т. Н. Хаскашев. – Душанбе: Маориф, 1989. –407 с.

TILSHUNOSLIK

18. Хоҷаев Д. Донишномаи мухтасари таърихи афкори забоншиносии тоҷик / Д. Хоҷаев. – Душанбе, 2017. – 303 с.
19. Шамисо, С. Сабкшиносии шеър / С. Шамисо, чопи нӯҳум, – Техрон, интишороти Фирдавс, 1382, – 323с.